

РЕЗЮМЕТА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ

на гл. ас. Ива Кънчева Трифонова
представени за участие за академична длъжност „доцент“
по професионално направление 2.1. Филология,
обявен от Кирило-Методиевския научен център при БАН за нуждите на секция
„Кирило-Методиевски извори и традиции“ в Държавен вестник, бр. 63/ 18.08.2015 г.

1. Трифонова, И. За основите на старата българска клетва и нейното развитие (За една теория по езикови данни) – В: Езици на общуването. София, 2003, 112-124.

Статията е за първоначалната употреба, логиката на възникване, семантичното и структурно развитие на лексемите със значение „кълна се“ и „кълна, проклинам“, запазени в българските говори. Целта е да покаже, че те са продължение на една стара традиция, на един своеобразен и типично български изконен модел. Това става чрез проследяване и типологизиране на ритуала на клетвеното действие, познат в Древна Гърция, Рим, България, начините на неговото чисто езиково назоваване и данните от съвременните лексикографски справочници. Важен е изводът, че в индоевропейските езици няма общ корен за назоваването на клетвените обичаи, въпреки че има сходство в тяхната структура. Изброени са 65 лексеми в значение „кълна се“ и „кълна, проклинам“, познати на българската езикова територия, които са групирани по произход, като се отчитат и словообразователните им модели.

2. Трифонова, И. За *навѣт* „клетва, проклинание“ – произход и семантика – В: Езици на общуването. София, 2003, 189-192.

В статията се проследява образуването и историческият развой на лексемите *навѣт* „клетва, проклинание“, на гл. *навѣтувам* „лъжа“ и основният за словообразователния модел глагол *вѣтам (се)* „обещавам (се)“, познати и употребими днес в българската говорна област. Това става възможно чрез проучване на техния словообразователен модел и семантика, като към лексикалния анализ е привлечен материал от речниците на старобългарския език, среднобългарските паметници, съвременни лексикографски справочници и диалектоложки материали.

3. Григоров, Г., И.Трифенова. Граничната топонимия на българската държава през Средновековието (коренът *вард-) – В: Етнос и менталност. София, 2004, 238-246.

Статията е опит въз основа на етнологички данни и лексикален анализ да се проследи логиката на съществуващите митологеми за свещената оран и за заключения с железни врати етнически космос, видяни като средство за охрана на българските държавни граници (генерирането на знакови топоними в критичните райони на етно-политическите граници). В изследването се предлага хипотезата, че утилитарната защита на българската държава е била изградена върху условности на релефа, чиито имена възхождат към корена *вард-, активен и в съвременния български език със семантично ядро „пазя, охранявам“. На базата на произхода и семантиката на този корен, на исторически, епиграфски и топонимични данни е очертан ареалът на неговото разпространение и употреба на Балканите. Предложен е нов аналитичен дискурс на редица топо- и антропоними като Варадин войвода, Вардан, река Вардар, гр. Варна, гр. Енидже-Вардар, племето вардариоти. Принос на статията е доказателственият материал за по-ранното навлизане на корена *вард- на Балканите, още по времето на Първата българска държава (VII-XI в.), а не на възприетата датировката - XVII в.

4. Савова, В., И. Трифенова. Знакът *стрела* в представите на средновековния човек. – В: Между демони и ангели. София, 2005, 127-136.

Статията е базирана върху интерпретацията на и.е. корен *ster-, *stor-, *strē-, *strō- (откъдето и *стрела*), в чиято семантика се включват понятията *пространство*, *простор*, *стана*, *стрела*, *стрелям*, *страдам*, *страст*, чрез които според В. Топоров би могло да се реконструира сакралното митопоетическо пространство, модел-матрица на идеалната херменевтична процедура. В този смисъл се прави опит да се осмисли на езиково и семантично равнище предположената смислова парадигма чрез база данни от съвременния български книжовен език и диалекти, фолклорни вярвания и средновековната книжовна традиция. Представите за знака *стрела* са интерпретирани и систематизирани в пет групи: знак, изразяващ силата на словото – като символ на язвителния език, клеветничеството, лъжесвидетелстването; като поразяваща неочаквано, смъртоносно или свише болест; стрелата, осъзната като оръжие на бесовете, знак на стихийното и демоничното начало; стрелата като символ на любовта и съзидателното начало; стрелата като Божи избраник или пратеник.

5. Трифонова, И. Вербални и невербални форми на клетва (Делокутивни глаголи за означаване на клетвени изрази). – В: *Нѣстѣ оученикѣ надѣ оучителѣмѣ своимѣ. Сборник в чест на проф. Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. София, 2005, 528-536.*

В статията се анализира лексикалното значение „кълна, проклинам“ на групата глаголи *скарѡсвам, кучетїсвам, катраньѡсвам, пустѡсвам, провалясвам, мундзѡсвам, пропїням, стрелѡсвам, чумѡсвам*, които в своята структура освен чисто лексикалното си значение съдържат и конкретен жест и/или слово, имплициращи самата същност на клетвения израз, чрез който се разкрива и типичния за подобен тип знаково поведение ситуативен контекст. Има се предвид напр. *чумѡсвам* „отправлям към някого жест с ръка с разперени пръсти, придружен с клетва“. Целта е да се представи динамичното взаимодействие на вербалните и невербални компоненти на клетвата, т.е когато клетвеният акт е непосредствено насочен към конкретния обект, без пряк допир, и реално се извършва само началото на желаното действие, а очакваният резултат се предоставя на свръхестествените сили. В изследването е представена етимологията на всяка една от изброените лексеми, нейното териториалното разпределение и клетвените изрази, синкретично заложи в лексикалното ѝ значение.

6. Трифонова, И. Клетвите в лексикалната система на езика. - Годишник на Софийския университет. Факултет по славянски филологии. София, 2007, 96-97, 43-88.

Тема на изследване е клетвата, видяна като част от традиционната обредна култура в представите на българския народ, но разбрана и като регулатор на постановените нравствени норми и като санкция за излизането от тях. На преден план е изведен интересът към функцията и действието на клетвата в историческото развитие като резултат от особената смислова нагласа, отразена в нейната малка по обем структура - кратко съдържание, но с богата емоционална натовареност и концентрация на духовна енергия. Така самите клетвени изрази, въпреки своето разнообразие в съдържанието, чрез ритмика, синтактична и смислова организираност на словото, събират в едно цяло бита, психиката, световъзприемането и вярата на българския народ за грях и възмездие, за неписаните санкции и интеграционните културни принципи, утвърдени във времето от общата колективна памет. В клетвата се включва общата семантика на слово, ритуал, жестове и предмети, обединени във функционално синкретично единство, които

закономерно се отразяват и в лексикалната система на езика. По този начин в статията се проследява старобългарската клетвена обредност въз основа на документираната днес лексикална система и последвалото развитие, като е извлечен и систематизиран диалектния материал, свързан с клетвените ритуални практики.

7. Трифонова, И. За *Страшния съд* или за *съда* в Книга Откровение на св. Йоан Богослов. – В: Етнология на пространството. София, 2008, 276-291.

В статията въз основа на Книга Откровение на св. Йоан Богослов се анализира сюжетът за *Страшния съд*, за *Съда*, видян и като вместилище, и като правова институция, като мяра за обем, както и идеята за *съдбата*. По подобен начин, чрез данни от сравнителната етимология, се проследява логиката на възникване и историята на формиране на понятия като *съд*, *съдия*, *съдилище*, *съдебен процес*. Систематизирани и анализирани са произходът на индоевропейския корен, съществуващите славянските вярвания, свързани с тази лексикална парадигма, както и теологичните представи за *съда* и *съдбата* в контекста на идеята за Второто пришествие, която е проследена и в останалите библейски книги.

8. Трифонова, И. Към историята на новобългарския превод на Библията (Преводаческите бележки на Неофит Рилски) – Електронно списание LiterNet, 08.07.2009, № 7 (116).

Статията е за първия успешен, общоприет превод на целия Нов Завет на новобългарски език, дело на Неофит Рилски. Осъществен по поръчение и със средствата на Британското и чуждестранно библейско дружество, той е отпечатан за първи път в Смирна през 1840 г. и до 1859 г. претърпява шест издания. Този превод има голямо значение за утвърждаването на българския език в богослужебната практика на Българската църква. Самият превод е извършен по време на учителстването на Неофит Рилски в Габрово през 1835-1837 г. Обект на анализ е първоначалният ръкописен вариант на превода, съхраняван в ЦИАИ под № 235. В статията се обнародват преводаческите бележки, нанесени от ръката на Неофит Рилски, които представляват интерес за широк кръг специалисти в областта на лингвистиката, историята, етнологията или богословието.

9. Трифонова, И. Архивът на Неофит Рилски в Научния архив на БАН. – Наука, 2011, 4, 44-50.

Статията е посветена на книжовната и преподавателската дейност на йеромонах Неофит Рилски. Неговото ръкописното наследство днес се пази в три книгохранилища – в Националния музей „Рилски манастир“, в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и в Научния архив на БАН. Обект на изследване е архивният фонд на Неофит Рилски в Научния архив на БАН (Фонд №12 К) и по-специално – непубликуваните материали от него. Обнародван е списък на 60 архивни документа, тяхно кратко съдържание, брой на листовите, вид на писмото, датировка и място (ако са известни).

10. Трифонова, И. Речникът на Неофит Рилски. – В: Наследството на отец Неофит Рилски: Изкуствоведски, богословски и филологически аспекти. София, 2012, 259-267+300-302.

Статията е за част от запазените архивни документи на Неофит Рилски, непроучени до момента, свързани с изготвяния от него речник на българския и гръцкия език. Тези архивни материали са разгледани като ценен източник за изучаване на историята на българската лексикология и на културата на българския народ. В статията са представени четири архивни единици, като акцентът е положен върху „Словарь българско-гръцкїй въ стары-тѣ и новы нарѣчія“, издаден в Цариград през 1875 г. Той е единственият запазен днес екземпляр, а на него има голям брой редакторски бележки и корекции, нанесени от ръката на самия Неофит Рилски. В речниковите статии, освен самите лексеми, са поместени и голям брой словосъчетания, фразеологизми, пословици и поговорки, богат диалектен, етнографски и културноисторически материал.

11. Kostadinova, P., I. Trifonova. The Language of the Holy Brothers Kiril and Metodi and the Modern Bulgarian Standard (Literary) Language: Some Projections. – In: Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda. Nitra, 2013, 441-451.

Статията представя в обобщаващ вид основните моменти от историята на българския книжовен (стандартен) език от създаването му до днес, осмислен и постулиран в термините на теорията на книжовните езици. В центъра на вниманието е процесът на постепенна промяна на азбучните системи, проследен в различните етапи от развитието на българския книжовен (стандартен) език, на историческата приемственост при трансформацията на двете първоначални старобългарски азбуки – глаголицата и кирилицата, до новобългарската правописна система.

12. Трифонова, И. *Narratio Aphroditiani* или Сказание на Афродитиан за чудото което стана в персийската земя. – В: *Име и святост. София, 2014, 130-147.*

Статията е за „Сказанието на Афродитиан за чудото, което стана в персийската земя“ (BHG 806, CANT 55). Това е извънканоничен новозаветен текст, който разказва за пътуването на влъхвите и раждането на Младенеца, базиран на Втора глава от Евангелието на Матей (Мт 2:1-12). Изследването съдържа разчетен текст и фототипно издание на преписа на творбата, поместен в Ръкопис № 432, XVI в., от сбирката на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София. Наративът е преведен за първи път от гръцки език вероятно през X или XI в. в българските земи. Днес той е познат в три славянски превода. Преписът в Ръкопис № 432 е представител на втория превод, направен вероятно от сръбски книжовници в Константинопол или на Атон.

13. Трифонова, И. Южнославянската редакция на Тълковния апокалипсис (Речник-индекс и издание на запазената част от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София, № 101, XVI в.) – *Palaeoslavica*, XXII, 1, 2014, 119-163.

Статията съдържа издание на текста и речник-индекс към него на сръбския препис на Тълковния апокалипсис, който се съхранява в ръкописната сбирка на Националната библиотека в София (НБКМ 101, XVI в.). Този препис съдържа непозната до момента южнославянска текстова версия на Апокалипсиса с тълкуванията на Андрей Кесарийски. Същевременно НБКМ 101 има идентичен текстови състав с още два сръбски ръкописа – единият от XV в., а другият от XVI в., съхранявани в Народната библиотека в Белград (Плевля 46, Печ 99), които на свой ред съдържат същата версия на текста на Тълковния апокалипсис. Нито един от трите преписа не е изучаван или издаван до момента. Представената в изследването южнославянска версия е различна от единствената, позната до момента, източнославянска редакция на книгата. Предполага се, че е възникнала вероятно в средата на XIV в. и е дело на южнославянски (сръбски?) монаси.

14. Трифонова, И. За елинските мъдrecи в НБКМ 774. – В: *Сборник доклади и материали от заключителната конференция, София, 29-30. 06. 2015 г. София, 2015, 199-210.*

Статията е за един кратък наратив, наречен „За елинските мъдrecи“, който съдържа сбор от сентенции на антични философи, държавни мъже, писатели, библейски лица и литературни герои – кратки апокрифни предхристиянски пророчества, които въвеждат

православната идея и утвърждават Христовото въплъщение. Наративът е слабо проучен до момента, познат е в две славянски редакции и двете - от първата четвърт на XVI в. В изследването се проследява произходът на текста и е обобщено известното за неговата книжовна традиция. Акцентът е положен върху един неизвестен препис на творбата, част от състава на Летописец № 774, датиран 1627 г., от ръкописната сбирка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София (НБКМ 774). Текстът е публикуван в съпоставка с известните до момента две версии на наратива, които са дадени като приложение към статията.

15. Трифонова, И. Третият славянски превод на Сказанието на Афродитиан в състава на Словото за Рождество Христово от Йоан Дамаскин (публикация по Ръкопис 2/23 от сбирката на Рилския манастир, XV в.). – В: Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборник. София, 2015, 207-220.

Статията е посветена на неизвестен до момента трети славянски превод на „Сказанието на Афродитиан за чудото, което стана в персийските земи“. Този превод е част от състава на Словото за Рождество Христово, приписвано на Йоан Дамаскин (ВНГ 1912, СРГ 8067). Предполага се, че това слово е произнесено през VIII в. на 25 декември в Палестина. До момента са известни 16 негови славянски преписа, които не са били обект на проучване. Те са поместени под датата 25 декември в състава на календарни сборници и са с български, сръбски и ресавски правописни особености. Предполага се, че то е било преведено в средата на XIV на Атон от южнославянски монаси. В статията се публикува за първи път третият превод на Афродитиановото сказание по Ръкопис 2/23 от сбирката на Рилския манастир, XV в., като също за първи път - с паралелен гръцки текст по изданието на Б. Котер.

16. Трифонова, И. Сказанието на Афродитиан – нови данни за историята на текста (Преписът в Сборник Aks.2743 от Народната библиотека във Варшава). – *Palaeobulgarica*, 2015, 3, 71-96.

Статията е посветена на проблемните места, свързани с историята на изучаването на новозаветния апокрифен текст „Сказанието на Афродитиан за чудото, което стана в персийските земи“. Текстът е преведен в най-ранния етап на старобългарската книжовност и е разпространен целият православен свят през Средновековието. Познат е в три славянски превода – един от X-XI в. и два, възникнали независимо един от друг, от средата на XIV в. В основата на изследването е първият превод на творбата, познат

до момента в поне три версии, а акцентът е върху т. нар. „новгородска редакция“. В изследването се публикува неизвестен до момента препис, представител на тази „новгородска редакция“, част от Сборник със смесено съдържание от края на XVI или нач. на XVII в., за първи път в съпоставка с гръцкия оригинал, цитиран по изданието на Е. Братке.

17 (под печат). Мене, текел фарес, или за един исторически наратив за Вавилонския плен в сръбски сборник от XV в. (превод, адаптиран вариант на текста и речник)

Статията е за един исторически наратив, който разказва за историята на евреите през управлението на Навуходоносор II или за т. нар. Вавилонски плен (598-539 пр. Хр.). Текстът е част от състава на Сборник със смесено съдържание от сбирката на Народната библиотека в Белград (Плевля 46, XV в.). Вероятно, подобно на останалите текстове в сборника, той е бил преведен в средата на XIV в. на Атон от южнославянски монаси. Подобен тип текстове обикновено се поместват в исторически хроники, палейни текстове или хронографски изводи. При справката с тези книжовни източници негов точен аналог не беше намерен. Сюжетът на творбата е изграден въз основа на Книгата на пророк Даниил, Втора Книга Макавей, Книгата на пророк Йеремиа и е базиран на историческите факти, описани в Книгите на царете и Паралипоменон. Изследването включва публикация на текста, речник-индекс към него и превод на новобългарски език.

18 (под печат). Трифнова, И. Из историята на българското езикознание – Наука, 2015.

В изследването се публикува документ от фонда на акад. С. Младенов – арх. ед. 441, Фонд 154, оп. 1, от Научния архив на БАН. Става въпрос за едно писмо, изпратено от общинския съветник Фердинанд Гинзел на 1 юни 1938 г. от Виена, в което се описва историята на един петтомен езиковедски труд, посветен на българския синтаксис, който се състои от 1 600 ръкописни листа голям формат и обхваща над 10 000 езикови примера. Този труд е озаглавен „Градиво за синтаксиса на българския език“, писан е през 1935 г., а през 1936 г. е бил депозиран в частната библиотека на цар Борис III, а днес е в неизвестност. Публикуван е текстът към писмото и известното за него.

19. Разчитане на текста, набор и превод на новобългарски език. – Гергова, И. Духовни образи. Руски илюстриран синодик. София, 2013, 340 стр. ISBN 9789543226931

Книгата е изследване и издание на Ръкопис № 815 от края на XVII в., част от ръкописната сбирка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София (НБКМ 815), в чиито ателиетата беше реставриран през 2013 г. Това е един уникален ръкопис от богатата сбирка на Националната библиотека, уникален на фона на създаваните и съхранявани в България ръкописи. Това е руски илюстриран синодик, съдържащ 146 листа и 126 миниатюри на цяла страница. Анализът на особеностите на ръкописа и водните знаци на хартията позволяват неговото датироване в последната четвърт на XVII в. Илюстрираните синодици са типично руско явление, което няма аналогии в други културни среди. Ръкописът е сборник от четива, обясняващи традицията за помена на душата, неговия смисъл, кратки разкази за смъртта, греховете и начините за изкуплението им, за посмъртната съдба на душата, и има за цел да подготви читателя да живее така, че да се спаси. Този тип сборници, както и илюстрираните Апокалипсиси, са популярни в различни слоеве на руското общество през втората половина на XVII в., когато се е очаквал краят на света. Ръкописът е бил поне от края на XVIII в. в Рилския манастир, където се е предавал до края на XIX в. като частна монашеска собственост. Той е попаднал в ръцете на български зографи и неговите илюстрации са изиграли голяма роля за обогатяването на репертоара на българското изкуство през Възраждането. Изследването включва фототипно издание на илюстрациите, набор на църковнославянския текст и паралелен превод на български и руски език.

20 (подготвян за печат) Сказанието на Афродитиан в средновековната православна култура

Изследването е посветено на „Сказанието на Афродитиан за чудото, което стана в персийската земя“ (*Narratio Aphroditiani*, ВНГ 806, САНТ 55). Тази творба спада към обемния корпус на средновековната апокрифна книжнина. Нейният сюжет е изграден въз основа на библейския разказ за влъхвите, познат от втора глава на Евангелието на Матей (2:1-12), и интерпретира мотивите за падането на езическите идоли, непорочното зачатие, явяването на небесната звезда, пътуването на влъхвите, Младенеца. В контекста на старата българска литература мястото му е до творби, останали извън каноничните повествования, като Протоевангелието на Яков, Детство Исусово (или Томино евангелие), посветени като Сказанието на събития, случили се с

Богородица и Младенеца, и които също са известни от най-ранния период на българската книжнина.

Творбата е преведена за първи път от гръцки на славянски език вероятно през X или XI в. Позната е в три славянски превода – един от X-XI в. и два, възникнали независимо един от друг, от средата на XIV в.

1. Първият превод от X-XI в. е правен в България. Той е съхранен в три основни версии, важни при реконструкцията на книжовната история на текста. Това са, т. нар. от А. Бобров, „сръбска“, „новгородска“ и източнославянска редакция. И трите възхождат към един гръцки оригинал. Те не са били обект на анализ или каквото и да било съпоставително изследване от лингвистична (а и съдържателна) гледна точка. Затова в изследването ще бъде направена съпоставка на трите версии с гръцкия текст. Те предлагат интересен лексикален и езиков материал, както и възможността да се проследи техниката на превод на един извънканоничен текст в този ранен етап на езиковото устройство.

2. Вторият превод се отнася към същия гръцки оригинал и е възникнал вероятно в Константинопол или на Атон в средата на XIV в. Той не е бил обект на изучаване до момента, въпреки че има публикувани негови преписи. За целите на изследването ще бъде направена съпоставка между първия и втория превод, паралелно с гръцкия оригинал на текста.

3. Третият превод е възникнал също вероятно в средата на XIV в. на Атон, но независимо от известните в науката първи и втори славянски превод на творбата. Той е част от Словото за Рождество Христово, приписвано на Йоан Дамаскин, известно по гръцки преписи от X в. Този превод представлява редактиран вариант на гръцкия текст на творбата. Той би следвало да се проучи отделно. Безспорно съпоставката между двата славянски превода, осъществени независимо един от друг, вероятно на Атон, от южнославянски книжовници, би допринесла за развитието на българската наука.

В изследването е направен преглед на историята на изследване на книжовната традиция на творбата във византинистичните и славистичните проучвания до момента. За да се представи по-пълно мястото, което заема Сказанието на Афродитиан, е проследена неговата рецепция в славянската средновековна православна култура. На този етап са подготвени и славяно-гръцки речник-индекс на третия превод на Сказанието на Афродитиан по Ръкопис 2/23 от сбирката на Рилския манастир, както и гръцко-славянски речник-индекс. Добавена е и научната литература по въпроса.